

Протоерей Василь Булавка

**КОРОТКИЙ КУРС БОГОСЛУЖІННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ**

Протоерей Василь Булавка

**КОРОТКИЙ КУРС БОГОСЛУЖІННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ**

НАКЛАДОМ АВТОРА

ЧІКАГО

1966

Rev. Wasyl Bulawka

**A SHORT COURSE OF THE LITURGY
OF THE UKRAINIAN ORTHODOX
CHURCH**

**PUBLISHED BY THE AUTHOR IN THE USA
Chicago 1966**

Матеріяли зредагував і ілюстрації добрав канд. богосл. В. Івашук

Друкарня Видавництва Миколи Денисюка

**Printed by Mykola Denysiuk Printing Company
Chicago, Illinois — USA**

П Е Р Е Д М О В А

Законовчительська практика в таборах Німеччини та в Новому Світі показала, що велика кількість українських дітей нової еміграції шкільного віку походить із таких родин, які понад 43 роки перебували під большевицьким режимом, де наука віри в Бога, наука про Обряди й Звичаї Христової Церкви вважалася „буржуазним пересудом та опіумом народу”. Режим цей, режим червоної Москви, переслідуючи жорстоко Христову Церкву, її священослужителів та вірних, допровадив до цього, що згадані родини прибули все, що знали про божественну науку Христа та Його Церкву й не були в силі відповідно пояснити своїм дітям хід і значення християнських Богослужінь.

Не знаходячи в наших заокеанських книгарнях відповідних видань, що давали б громаді віруючих українців науку про Обряди й Звичаї в нашій Українській Православній Церкві, я з Божою поміччю, по мірі своїх слабих людських сил, взяв на себе труд уложити цей „Короткий курс Богослужінь Української Православної Церкви”, щоб цим хоч трішки допомогти своїм рідним Братам і Сестрам пізнати зміст

наших церковних Богослужінь і ту Правду, що за Неї розпинався Великий Син Назарету.

Я зовсім свідомий, що в цій моїй праці на славу Бога є багато недоліків різного порядку, але випускаю її в світ друком, щоб заохотити молодших українських авторів її в своїх творах на цю тему справити й доповнити на славу віри наших батьків і честь нашої закутої Батьківщини.

автор

ВСТУП

ХРАМ БОЖИЙ, АБО ЦЕРКВА

Для поєднання людини з Богом в молитвах і почуваннях, за словами Господа нашого Ісуса Христа: „Де двоє або троє зберуться в ім'я Моє, там Я посеред них”, громади віруючих будують особливі будинки, які називаються храмами Божими, або церквами. Хоч значення слова „Церква” є „зібрання віруючих”, але церквою прийнято також називати і той будинок, де збираються віруючі.

Ще пророк Мойсей, під час мандрування ізраїльського народу по Синайській пустині, відчував потребу такого храму і, за вказівками самого Бога, збудував скинію — переносний храм, на вірець якого й досі будують Божі храми.

ЧАСТИНА I

ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ХРАМІВ

Христові громади будують храми на взірць старозавітньої скінії, дерев'яні або муровані, в різних формах і стилях. Форм побудови храмів Божих є чотири, а саме: хрестовидна, кругла, восьмигранна, на зразок зірки, й довгаста, на зразок корабля. Кожна з них має своє символічне значення. Хрестовидна форма означає одержання Церквою через Хрест сили життя; кругла форма означає вічність Церкви Христової, що, подібно до круга, не має початку, ні кінця; форма восьмигранної зірки означає, що Церква, як зірка, сяє благодаттю Христового Світла; нарешті довгаста, подібна до корабля, означає, що Церква, як той корабель, перепливає бурхливе море дочасного людського життя до вічного блаженства.

Стилів є також кілька, а саме: Візантійський, Романо-Візантійський, Готичний, стиль Відродження та інші.

Візантійський. Сама назва показує, звідки по-

ходить стиль. За вимогами цього стилю, храм будують у пляні хреста з великою банею посередині і багатьма банями по боках, а в середині прикрашують численними колонами й фресковим стінним живописом.

Романо-Візантійський. Романо-Візантійський стиль характеризується довгастою чотирикутною формою храму. Розширення поперечне творить латинський хрест з коротким верхом і довгим нижнім кінцем. Спочатку в такому храмі не було жодних прикрас і самий стиль називався Латинським, або Романським. Пізніше він підпав під візантійський вплив і тоді по стінах почали малювати образи святих.

Готичний. Стиль цей називається й німецьким, бо більшу частину будов цього стилю має Німеччина. Зокрема особливістю цього стилю є списуваті форми будов, вузькі й високі вікна з кольоровими шибками, що надають середині будівлі похмурого вигляду, та дуже масивні стіни, які не мають, проте, відповідної міцності.

Стиль Відродження. Стиль Відродження допускає дуже різноманітний плян храму, зокрема у вигляді круга, простого чотирикутника і т. інш. В основі пляну спочатку був латинський хрест. Для прикрашення церков уживали мозаїки й фресок, які пізніше замінили малюнками і скульптурою.

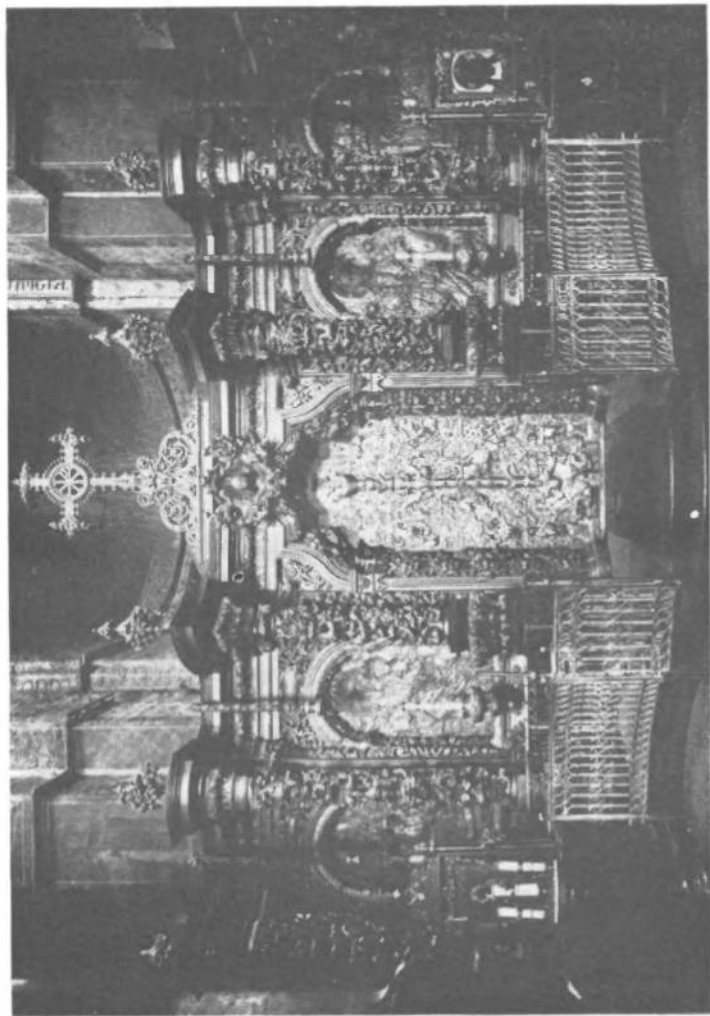
Будова храмів завжди закінчується одною або кількома банями, залежно від стилю. Такі бані називають головами або маковицями. Голови мають особливе символічне значення. Одна голова символізує Голову Церкви Ісуса Христа; три голови відображають Трьох Осіб Святої Тройці, п'ять голів дають образ Господа Ісуса Христа й чотирьох Євангелістів; сім голів мають значення Семи Таїнств, семи дарів Святого Духа, або семи Вселенських Соборів, дев'ять голів — дев'ять ангельських чинів; тринадцять голів, — Ісуса Христа й дванадцять апостолів. Бані церков, а де їх нема — самий верх церкви увінчується хрестом, як знаменом перемоги. Хрест на церкві ставиться восьмикінцевий. Православні храми будуються завжди фронтовою стороною на схід.

Тут треба підкреслити, що перші українські храми звичайно будувалися ще візантійськими архітектами й у візантійському стилі. Але по короткому дуже часі, не більше, як за кілька десяти років, наступні українські храми будувалися вже не тільки власними майстрами, але їх будова містила в собі сміливі й глибокі шукання української національної архітектурної ідеї, перелицьовуючи конструктивну форму Візантії в декоративну форму України, зв'язуючи її зі своєрідним українським оточенням, особливостями місцевого освітлення, українською природою, нашою людиною та її психікою.

Так ступнево витеорився характеристичний український стиль, відмінний передусім своєю чудовою декоративністю, що свідчить про високий пієтизм українських архітектів та взагалі вірних нашої Церкви до свого духа в своїй Церкві.

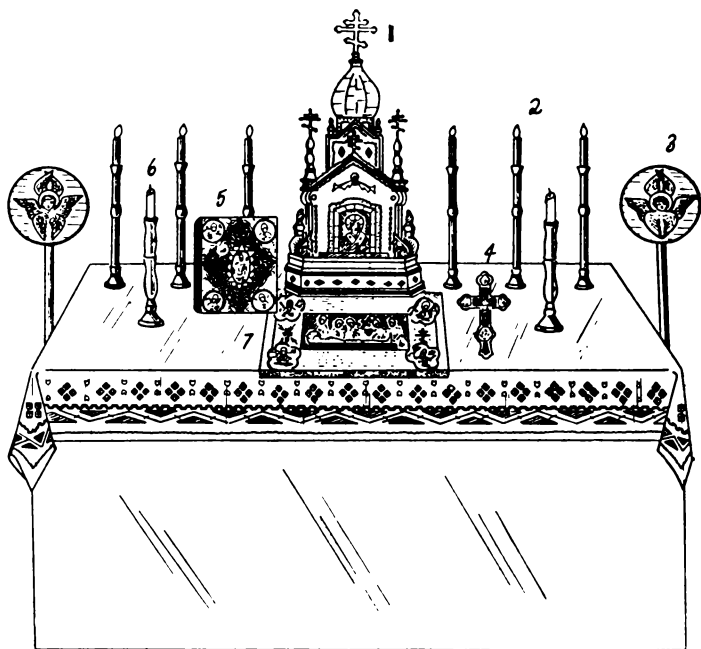
Окремо подаю кілька ілюстрацій цього стилю, що був завжди найбільш улюбленим і поширеним у давній Україні.

Внутрішнє урядження храмів. Як старозавітня скинія, так і храм Соломонів, побудовані були за Божими вказівками й ділилися на три частини: Святеє Святих, Святилище і Двір. Так само й православні храми діляться на три частини: вівтар, саму церкву і притвор. Вівтар є головною частиною храму. Він відображає горішній недосяжний світ Божу оселю. Він також символізує рай, де жили наші прародичі. У вівтар входять тільки священико-служителі, які, подібно до небесних сил, служать перед престолом Божим. Вівтар завжди є значно підвищений, порівняно з рештою храму. Від середньої частини храму він відділяється стінкою, що називається іконостасом (від слова „ставити ікони”). За перших часів християнства вірні приносили з собою до церкви ікони найбільш шанованих ними святих і ставили їх один поруч одного, а далі — в яруси. Так утворилася стінка, яку назвали іконостасом. Посередині іконостасу влаштовують прозорі двері, що відчиняються на дві половини.

Іконостас головного півтаря катедри св. Софії в Києві. (З книги О. Повстенка:
Катедра св. Софії в Києві)

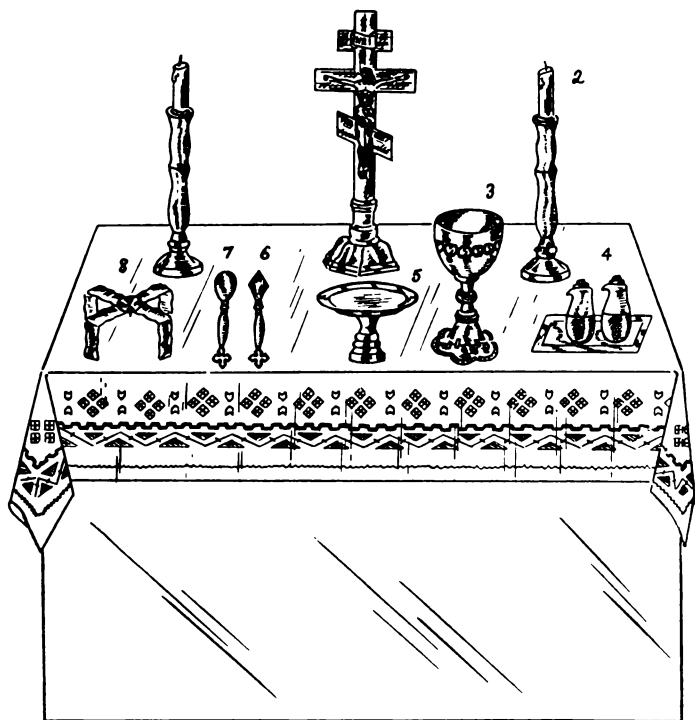
Ці двері називаються царськими, тому що ними невидимо входить Христос — Цар Слави. Також називають їх райськими, бо ними вступають до вівтаря, який є образом раю. В царських дверях містять образи євангелистів і образ Благовіщення Пресвятої Діви Марії. Крім царських дверей, в іконостасі є ще двоє інших дверей: з правого боку, так звані, південні, а з лівого — північні. Як північні, так і південні, є дверима одностулковими і призначені для входу й виходу священослужителів у менш важливі моменти богослуження. В дверях цих містять образи: на південних Архангела Михаїла, а на північних — Архангела Гавриїла або Святих Діаконів Церкви. Між царськими і південними дверима завжди має місце великий образ Спасителя, а між царськими і північними — великий образ Божої Матері. Далі за південними дверима ставлять образ святого, на честь якого побудовано цей храм, а за північними дверима — найчастіше образ Святителя Миколая. Всі ці двері і образи входять до складу першого ярусу іконостасу. В другому ярусі над царськими дверима вміщається образ Тайної Вечері, а по боках — образи дванадцяти празників Господських і Богородичних; в третьому ярусі вміщують образи апостолів, а в четвертому — святих пророків. Завершується іконостас хрестом. За царськими дверима мається завіса з полотна або шовку, яка називається катапетасмою. Посередині вівтаря вставляють особливо збудований квадрато-

Престол і його приналежності. 1. Кивот. 2, 6. Свічники зо свічками. 3. Рипіда. 4. Напрестольний хрест. 5. Євангелія. 7. Антимінс.

вий стіл, що називається Святим Престолом. Престол — це Святеє Святих церкви, бо на ньому перебувають Тіло й Кров Господа нашого Ісуса Христа. В новозбудований престол, при посвяченні його архиєреєм, вкладається часточка святих мощів. При лівій північній стіні вівтаря вище престолу став-

лять менший стіл, що називається жертovníк, бо на ньому готують Святі Дари з жертвних приношень вірних.

Жертovníк і його принадлежності. 2. Свічка в свічнику. 3. Чаша або Потір. 4. Посуд на вино й воду. 5. Дискос. 6. Копіє. 7. Ложечка. 8. Звіздиця.

З лівого боку вітвря завжди є прибудівка, що зветься ризницею, бо в ній зберігаються ризи священослужителів, а з правого боку також прибудова, так звана паламарка, де перебувають церковно-служителі, що допомагають при Службах Божих. Середня частина храму не має особливих уряджень, крім двох клеросів, на яких співають клерики. Третя частина храму -- притвор також особливих уряджень не має, а є місцем моління „оголошених”, тобто тих, які ще готуються до святого Хрищення. Дзвіниця це --- висока вежа-будівля, часто окремо від церкви збудована, на якій вміщають дзвони: три, чотири і більше. Дзвони оповіщають вірних, як про початок Служби Божої, так і про особливі моменти її, щоб відсутні в церкві вірні могли приєднати й свої молитви. Дзвонами сповіщають також про смерть когось з членів громади, або виявляють велику радість, як от з приводу Воскресіння Христового, коли (перші три дні) вони не змовкають.

УЛАШТУВАННЯ ХРАМІВ

Для довершування богослужбових відправ у святих Божих храмах конче потрібні такі речі: богослужбові книги, священничий одяг (ризни), священний посуд, антимінс, ручний хрест і кадило.

БОГОСЛУЖБОВІ КНИГИ

Богослужбові книги діляться на книги священні і книги церковні.

До книг священних належать Євангелія, Апостол і Псалтир, а до книг церковних — Правильник, Служебник, Чиновник, Часослов, Октоїх, Мінея Місячна, Тріодь Постова і Тріодь Великодня, або Квітна, і Требник.

СВЯЩЕННІ КНИГИ

а) **Євангелія.** Євангелією називають книгу, в якій чотири Євангелисти — Матвій, Марко, Лука й Іван — описали земне життя Господа нашого Ісуса Христа: Його народження, хрищення, проповіді, чудеса, страждання, смерть, воскресіння й вознесення на небо.

б) **Апостол.** Апостолом називається книга діянь апостолів, в якій описано їх діяння, проповіді й послання.

в) **Псалтир.** Так називають книгу, в якій уміщено сто п'ятдесят псалмів, що їх написав пророк цар Давид. Для вигоди користування з Псалтиря при відправах служби Божої псалми ці поділені на двадцять кафізм, а кожна кафізма — на три слави.

ЦЕРКОВНІ КНИГИ

а) **Правильник, або Церковний Устав.** Так звуть книгу, в якій записані всі правила й приписи щодо богослужбових відправ.

б) **Служебник.** Служебником називається книжка, призначена для священників і дияконів при щоденних відправах церковних служб: Вечірні, Ранньої і Літургії.

в) **Чинovníк.** Це є книга, що нею користується при богослужбових відправах тільки єпископ.

г) **Часослов.** Часословом називається книжка, в якій з'єднані незмінні молитви щоденних служб церковних: Ранньої, Північної відправ, Годин, Вечірні й Повечір'я. Від служби Часів (Годин) і сама книга отримала назву Часослова.

д) **Октоїх.** В цій книзі вміщені молитовні співи Вечірньої і Ранньої відправ на вісім голосів.

е) **Мінея.** Так зветься книга, в якій уложено молитви і співи Вечірньої і Ранньої відправ для кожного святого окремо, помісячно.

ж) **Тріодь Пóстова.** Це є така книга, в якій уміщені співи й читання з псалмів та біблійних пророцтв, пристосованих до служб Божих в днях Великого посту. Початком вживання Тріоді є неділя Митаря і Фарисея, а кінцем Велика Субота.

Тріодь Великодня, або Квітна. В Тріоді Великодній, або Квітній, уложені служби Божі: Світлого Христового Воскресіння, Вознесіння і Зшестя Святого Духа на Апостолів.

і) **Требник.** Требником називається книга, що містить священнодіяння і молитви, доконувані на бажання одного або кількох вірних, як Хрищення, Вінчання, Маслосвяття, Парастаси, Молебні й інші.

СВЯЩЕНИЧИЙ ОДЯГ

Під назвою священничий одяг треба розуміти одяг всіх трьох ступенів священства: диякона, пресвітера і єпископа. До нього належать: стихар, орар, поручі, епітрахиль, пояс, фелон або риза, набедреник, палиця, сакос, омофор, хрест (срібний, золотий, нагрудний з оздобами), панагія, скуфія, камилавка, митра, жезл і орлеці.

а) Стихар. Це є одяг всіх трьох ступенів священства — диякона, пресвітера й єпископа, з тією лише різницею, що стихар диякона має широкі рукави і його носять як верхній одяг, а стихар пресвітера та єпископа має вузькі рукави і на нього одягають ще інший одяг і тому він називається тоді підризником. Виготовляють підризник, або стихар, найчастіше з білого льняного полотна або шовку, а іноді і з парчі; часом він буває і різнобарвний. Він довгий і має форму широкої сорочки.

б) Орар. Орар є довгий і вузький пас (до 15 сантиметрів завширшки) з полотна або шовку, що його диякон носить на лівому плечі поверх стихаря, зі спущеними його кінцями спереду й ззаду. При богослуженнях передній кінець орара диякон завжди тримає на вказівному й середньому пальцях правої і, виголошуючи ектенію, підносить руку до висоти голови, а під час таїнства Святої Євхаристії оперізується орарем хрестовидно. Орар символізує молитву.

в) **Поручі або нарукавники.** Так зветься одяг всіх трьох ступенів священства, зшитий на зразок широких манжетів з полотна або шовку.

г) **Епітрахиль.** Епітрахиль належить до одягу пресвітера і єпископа та являє собою той самий орар, але із злученими один до одного боковими краями.

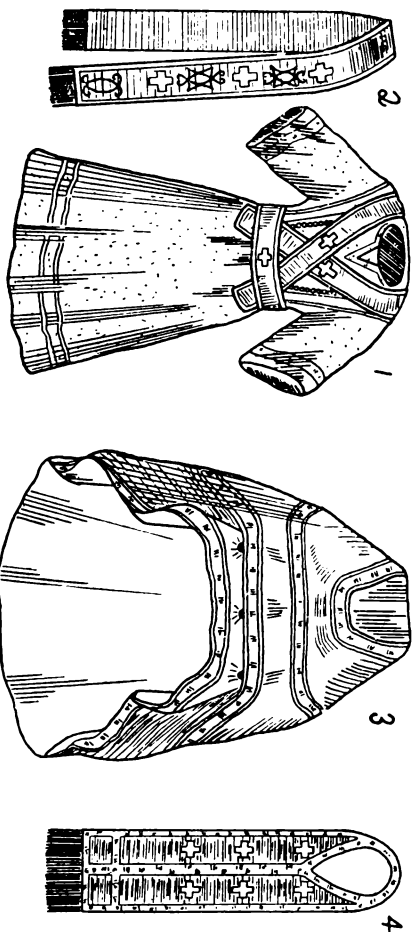
д) **Пояс.** Пояс - це твердий, до 10 сантиметрів завширшки пас, яким оперезуються пресвітер і єпископ.

е) **Фелон або риза.** Фелон належить до одягу пресвітера, але іноді його одягає і єпископ. Його шиють з шовку або парчі таким способом, що ним покривається майже все тіло, крім невеликого вирізу для одягнення ~~паса~~ через голову. Риза спереду — для полегшення рухів рук, коротша.

ж) **Набедреник і палиця.** Так називають полотняні або парчеві плати з полотна або парчі трохи довгастої чотирикутньої форми. Їх одягає єпископ, накладаючи набедреник з лівого боку, а палицю з правого. Як нагороду, їх носять і пресвітери.

з) **Саккос.** Саккос являє собою одяг єпископа. Його шиють на взір стихаря, але він значно коротший, ширший і багато оздоблений.

і) **Омофор.** Омофор також належить до одягу тільки єпископа і подібний до орара, але вдвоє ширший і багато оздоблений. Носить його єпископ обвитим навколо голови на обох плечах із спущеними спереду й ззаду кінцями.

1. Стихар з орарем. 2. Орар. 3. Священнича риза або фелон. 4. Епітрахиль.
Див. ще чч. 7, 9 і 10.

к) **Священничі хрести.** Срібний хрест носить кожний нововисвячений священник; золотий або нагрудний хрест одержують, як нагороду, деякі пресвітери й всі протоєреї, хрест з оздобами носить лише єпископ, а зрідка його дається, як нагороду, старшим віком протопресвітерам.

л) **Панагія.** Так називають гарно оздоблений образ Божої Матери, чи Спасителя, що його, крім хреста з оздобами, носить єпископ.

м) **Скуфія, камилавка і митра.** Так звуться головні убори священнослужителів. Скуфія має стіжкувату форму, а камилавка форму конуса, з обох кінців обтятого. Їх шиють з фіялкового оксамиту або сукна. Обидві є головним убором пресвітера й протопресвітера. Митра, що має вигляд корони й виготовляється з парчі з дорогими оздобами, є головним убором єпископа, хоч у виняткових випадках її, як нагороду, одержують і старші протоєреї.

н) **Жезл.** Це металева палиця, закінчена двома зверненими до себе головами зміїв з підв'язаним невеликим шовковим платом.

Орлеці. Орлецями називають невеликі круглі килимки з сукна, з зображенням на них орла, що літає над містом. Орлеці кладуть під ноги єпископові.

Священний посуд. Священний посуд ділиться на посуд євхаристичний і посуд, уживаний при інших таїнствах і обрядах.

До євхаристичного посуду належить чаша, або потир, дискос, зіздиця, ложечка, копіє, а також

вживані при св. Євхаристії губка, покрівці, воздухо- (або воздух); посуд для вина й води і даро-хранительниця; до посуду церковного належать — купіль, хрестильниця, мирниця, вінці, репіді, три-кірій й дікірій, лямпадки, свічники, кадило, хоруг-ви й інш.

ЄВХАРИСТИЧНИЙ ПОСУД

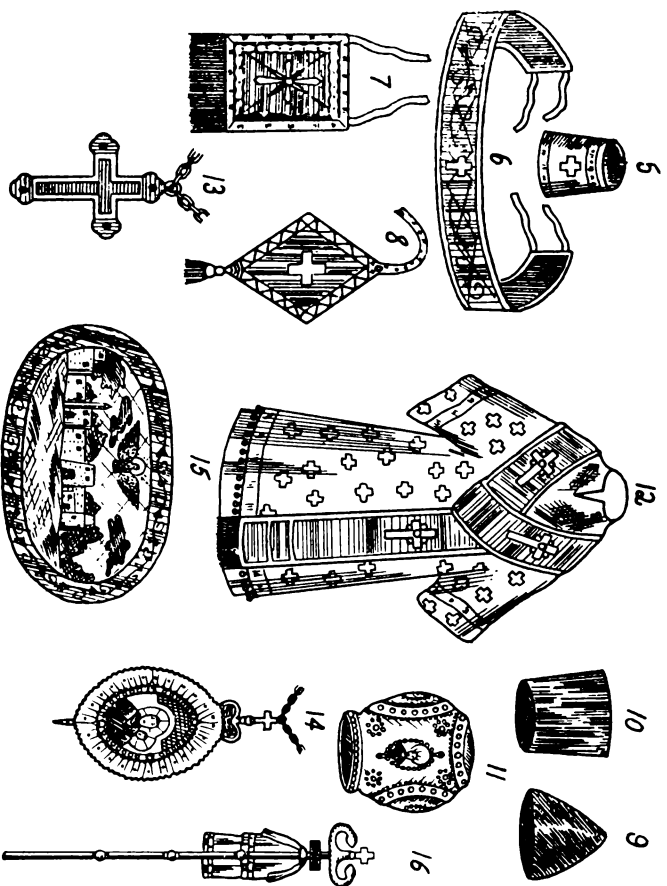
а) **Чаша або потир.** Так називається великий келіх з дорогого металю на високій підставці, в який під час Літургії вливають вино, що перетворюється в Кров Христову.

б) **Дискос.** Дискос є тарілочкою також з дорогого металю й на підставці, на яку під час Літургії кладуть Святий Хліб, що перетворюється в Тіло Христове.

в) **Звіздиця.** Сама назва вказує на форму й на таємниче значення посуду. Це є металевий дуговид-но-вигнутий хрест, який ставлять на дискос під час Літургії для охорони порядку положених на ньому часток.

г) **Ложечка.** Так називають металеву ложечку, закінчену хрестом, якою Святі Дари подають цер-ковнослужителям і мирянам.

д) **Копіє.** Копієм називається серцевидної фор-ми ніж, що теж закінчується хрестом. Копіє вжи-вають для вирізування з просфори Святого Агнця,

Архирейський священий одяг: 5. Поруч або нарукавник. 6. Пояс. 7. Набедренник.
 8. Палиця або епігонат. 9. Скуфія. 10. Камилавка. 11. Митра. 12. Саккос з омофором.
 13. Наперсний (нагрудний) Хрест. 14. Панатія. 15. Орелю. 16. Жезл.

а також до виїняття часточок (за здоров'я або за спокій душ).

е) **Губка.** Так називається справжня грецька губка, яку вживають, щоб збирати разом розкладені на дискосі часточки, очистити його від дрібненьких крихіток Святого Хліба й опускати їх в чашу до споживання.

ж) **Покрівці.** Покрівцями називають вирізані з полотна або шовку на взірець хреста покрови, якими покривають окремо чашу і окремо дискос під час Літургії. Одним більшим квадратним платом, названим „воздухом”, покривають разом чашу і дискос.

з) **Ківшики.** Це є дві невеличкі чашечки з закінченими хрестом ручками. В ківшиках подаються вино й воду для таїнства Євхаристії.

і) **Дарохранительниця.** Так називається невеличка металева коробка, зроблена на взірець гробика або ковчега, в яку у Великий Четвер під час Літургії вкладають святий Агнець, подрібнений на маленькі часточки для скорого запричащення хворих на протязі цілого року.

ЦЕРКОВНИЙ ПОСУД

а) **Купіль.** Це — кругла посудина, що її ставиться завжди на високій підставці. Її наповнюють водою для занурення дітей під час їх хрищення.

б) **Хрестильниця.** Так називається невелика

скринька, де в окремих переділах уміщені святе миро, олива, губка й ножички, що їх вживають при таїнстві Хрищення.

в) Мирниця. Це є хрусталева посудинка, в якій переховують святе миро, заготовлене у Великий Четвер при архиерейській Богослужбі, щоб роздавати — в міру потреби — по парафіях Церкви.

г) Вінці. Вінці робляться на взір корон. Їх священник, на знак великої радості, накладає при вішчанні на голови молодят. Вони символізують чистоти і також щедроти Божих благословень.

д) Репіди. Так називаються витиснені в крузі на металі або на дереві, ікони ангелів, прикріплені до довгих держал. Репідами супроводжують Євангелію і Святі Дари при перенесенні їх під час архиерейських Служб Божих.

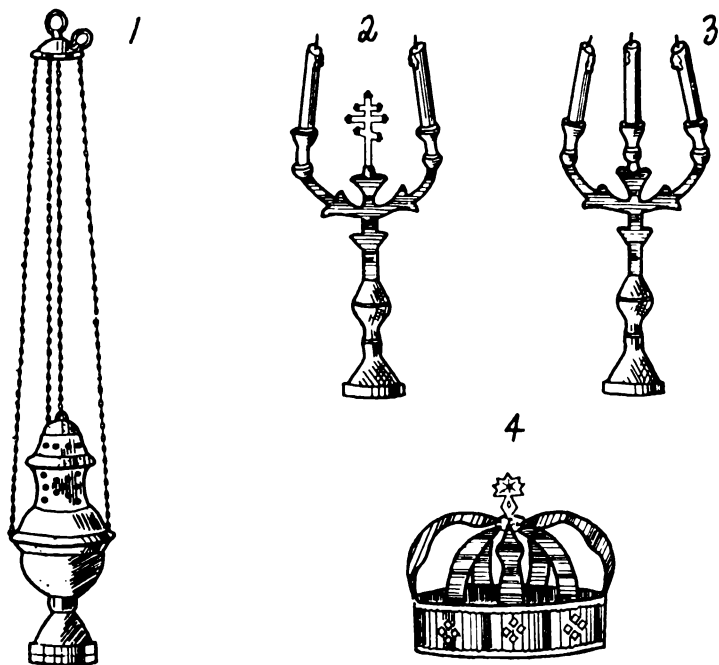
е) Трикірій й дікірій.. Так називають свічники, на одному з яких вміщають три свічки, а на другому — дві, злучені між собою. Ними архиерей благословляє народ. Вони символізують Тройцю Божу і Божу та людську природи Сина Божого, Ісуса Христа.

ж) Лямпади. Лямпадами називаються металеві гніздечка на ланцюжках, куди вставляють скляну посудинку, наповнену оливою. Такі лямпади підвішують коло образів Святих на знак великої для них пошани.

з) Свічники. Так називаються високі стовпики для свічок. На них вірні ставлять свічки; останні

мають таке саме значення, як і світло в лямпадах: це чиста жертва Богові, від Богом даного нам добра.

і) **Кадило.** Кадило це — закрита покришкою посудка на ланцюжках, на взірць лямпадки для фіміяму, що підноситься з ладану й смірни, положе-

1. Кадильниця. 2. Дікірій. 3. Трикірій. 4. Вінець (шлюбна корона)

них на розжареному вугіллі. Кадилом обкаджують образи святих, всю церкву і вірних, щоб, як дим з кадила, що піднімається вгору, так підносились до Престолу Божого й молитва присутніх.

к) **Хоругви.** Хоругви, що їх роблять з полотна чи сукна, мають форму стягів, або прапорів. Їх вживають при врочистих процесіях, як знамена Церкви Христової.

л) **Антимінс.** Найголовнішою річчю при богослужбових відправах, а особливо при Божественній Літургії, є святий антимінс. Він являє собою квадратний плат полотна або шовку з образом положення до гробу Спасителя. В антимінс, при його посвяченні архиєреєм, вкладається маленька часточка мощів -- на знак того, що первісні християни відправляли Служби Божі на могилах Святих Угодників. Антимінс у складеному вигляді вкладають в другий плат, названий ілітоном. Ілітон нагадує нам ті покривала, якими був обвитий Христос при положенні Його до гробу. При всіх богослужбових відправах на престолі мають бути: антимінс, евангелія, дарохранительниця і ручний хрест.

ЧАСТИНА II

ОСОБИ, ЩО ВІДПРАВЛЯЮТЬ БОГОСЛУЖІННЯ І В НИХ ДОПОМАГАЮТЬ

Особи, що відправляють богослужіння, поділяються на священнослужителів і церковнослужників.

СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІ

До священнослужителів належать диякони, пресвітери і єпископи. Ці три ступені священства мають на собі благодать Святого Духа, що подається їм від Самого Ісуса Христа через архиєрейське висвячення.

а) **Диякони.** Це є перший ступінь священства. Диякони беруть допоміжну участь в службах Божих, що їх відправляють пресвітер або єпископ, самі жодних служб відправляти не можуть. Старший з дияконів називається протодияконом, а в чернецтві архидияконом.

б) **Пресвітери, або священники.** Другим ступенем священства є пресвітер. Він dokonує всі таїн-

ства, крім таїнства священства, і відправляє всі Служби Божі. За вислугу літ і особливі заслуги пресвітери підвищуються в чині і називаються тоді або протопресвітерами, протоєреями, а в чернецтві — ігуменами і архимандритами.

в) **Єпископи.** Найвищим ступенем священства є єпископи. Єпископи довершують всі таїнства і відправляють всі служби Божі. Єпископи більших міст і осередків та наділені вищими правами управління називаються архиєпископами і митрополитами. Єпископи, що очолюють якусь більшу національну Церкву, називаються патріярхами. Щодо благодаті священства, то всі єпископи рівні між собою.

ЦЕРКОВНОСЛУЖИТЕЛІ

До церковнослужителів залічуються іподиякони, дяки або причетники і паламарі.

а) **Іподиякони.** Іподияконами називають також церковнослужителів, що посвячені в стихар і допомагають при архиєрейському богослужінні: одягають і роздягають архиєрея, подають воду до умивання рук, тримають дікірій і трикірій, чиновник архиєрея, репіді, взагалі прислужують при Богослуженні. На їх обов'язку лежить також підтримувати чистоту у вітварі.

б) **Дяки або причетники.** Так називається клерик, що читає під час богослужб уступи Св. Пись-

ма, виключаючи Святу Євангелію, і співає богослужбові співи, якщо нема хору. На обов'язок дяка покладено й догляд за церковними книгами.

в) **Паламарі.** Паламарі це такі церковнослужителі, які доглядають за світлом в храмі, за порядком і чистотою. Їх обов'язком є також доставчання потрібних речей для богослужіння, як от: вина, просфор, оливи, свічок та ін. Вони ж є і дзвонарями, а також пильнують чистоту поза храмом.

ЧЕРНЕЦТВО

Крім духівництва, що відправляє Служби Божі в парафіяльних церквах і зветься білим духівництвом є ще особливий рід духівництва, що відправляє Служби Божі по монастирях. Цей рід духівництва зветься чорним духівництвом, монахами, або ченцями. Це духівництво складається з осіб, що складають обіт служити Богу в нежонатому стані.

Пресвітер в монашому стані зветься іромонахом, а старший – ігуменом, або архимандритом. Диякон в монашому стані зветься іродиякон, а старший — архидияконом.

Кандидат в єпископи мусить перед висвятою прийняти чернецтво.

ЧАСТИНА ІІІ

СЛУЖБИ БОЖІ

Щоденний круг служб Божих складають дев'ять відправ: Відправа Дев'ятого Часу, Вечірні, Повечір'я, Північної, Ранньої, Першого Часу, Третього Часу, Шостого Часу й Божественної Літургії.

а) **Дев'ятий Час.** Дев'ятий Час відправляється на спомин передсмертних мук Господа нашого Ісуса Христа, що відбулися за нашим часом коло 3-ої години по полудні.

б) **Вечірня.** Вечірня служба нагадує нам творіння світу Господом Богом і гріхопадіння наших прародичів — Адама й Єви.

в) **Повечір'я.** Цією службою віруючі нагадують собі зшествя Господа нашого Ісуса Христа в пекло й звільнення праведників від влади диявола і дякують за спасіння роду людського.

г) **Північна.** Її відправляють на спомин перешивань і молитви Христа в Гетсиманському саду перед стражданнями.

д) **Рання.** Рання відправа ділиться на три ча-

стини: в першій визнаємо свої гріхи й просимо милости Божої на новий день, в другій прославляємо осіб і події, зв'язані із споминами того дня, і в третій прославляємо воскреслого Христа.

е) **Перший Час.** Відправа Першого Часу нагадує нам ту годину, коли Ісуса Христа вели від Каяфи до Пилата, де Він був неправно обмовлений і засуджений.

ж) **Третій Час.** Цією службою Божою віруючі нагадують собі Зшествя Святого Духа на апостолів.

з) **Шостий Час.** Службою Шостого Часу пригадуємо собі розп'яття Господа нашого Ісуса Христа.

і) **Божественна Літургія.** Божественна Літургія поділяється на три частини: 1) Проскомидія. В час Проскомидії священник виймає частиці з п'яти просфор і наливає до чаші вина для таїнства Святої Євхаристії. Проскомидія нагадує нам вифлеємську печеру, де народився Спаситель світу і Його розп'яття та смерть на хресті. 2) Літургія Оголошених, нагадує нам пришествя і проповідь Ісуса Христа. 3) Літургія Вірних подає спогади про Тайну Вечерю, страждання, смерть, воскресіння і вознесіння на небо Господа нашого Ісуса Христа.

За поданим порядком служби Божі відправляються в монастирях. В парафіяльних церквах відправа відбувається в скороченому вигляді, а саме: напередодні неділі або великого свята відправляють разом Вечірню, Ранню й Перший Час. Така служба Божа називається Всенічною. В саму ж не-

ділю або у велике свято відправляють разом Третій і Шостий часи й Божественну Літургію.

ШИРШЕ ПОЯСНЕННЯ ВСЕНІЧНОЇ ВІДПРАВИ ПОРЯДОК ВІДПРАВИ ВСЕНІЧНОЇ В ХРАМАХ УКРАЇНИ

Всенічна відправа сполучує в собі спомини з Старого і Нового Заповітів і розпочинається так: При повному освітленні храму пресвітер, одягнений в епітрахиль і фелон, відчиняє царські двері, обкаджує престол, вівтар, потім стає на своє місце перед престолом і, творячи знак хреста кадилом, виголошує: „Слава Святій одноістотній і животворчій і неподільній Тройці завжди, нині й повсякчас і на віки вічні”. Хор і вірні відповідають: „А-мін”.

Священик далі виголошує: „Прийдіть, поклонімося Цареві нашому Богу. Прийдіть, поклонімося і припадімо до Христа Царя, нашого Бога. Прийдіть, поклонімося і припадімо до Самого Христа, Царя і Бога нашого. Прийдіть, поклонімося і припадімо до Нього”. Прославивши Святу Тройцю, священик, повернувшись, обкаджує царські двері, іконостас, всю церкву й вірних. Кадінням тим священик нагадує Самого Бога при творенні світу, а самий дим кадильний – Духа Святого, що уносився над безоднею при творенні світу. Хор і вірні співають псалом 103, прославляючи Творця всесвіту за

Його мудрість і красу Його творива. Вернувшись після обкадження на своє місце біля престолу, священник зачиняє царські двері, а потім в глибокій покорі виходить перед царські двері на спомин смутку наших прародичів, Адама й Єви, коли, вигнані з раю, вони стояли перед Його дверми, плачучи й каючися в своєму гріхопадінні. Стоячи отак перед царськими дверима, священник пошепки читає світильнічні молитви. Молитви ці названі світильнічними тому, що на їх час гасять в церкві все світло, крім двох світильників коло царських дверей. Потім священник виголошує Велику Єктенію, нагадуючи моління Адама і Єви перед дверима раю.

Після того хор і вірні співають псалом І „Щасливий чоловік, що не ходить на раду безбожників”. Цим пригадуємо собі глибоке каяття наших прародичів і висловлюємо своє каяття за вчинені гріхи.

Наступним псаломом ч. 140 „Господи, до Тебе я взиваю, вислухай мене”, Свята Церква нагадує нам про ті благання, які підносили до Бога перші люди і схиляє до того й нас. В дальших віршах цього ж псалому покладаємо велику надію на милосердя Боже, — „Бо коли зважатимеш на беззаконня наші, хто встоїть”. Закінчується спів згаданого псалому догматиком-прославленням Діви Марії за народження Спасителя світу. Догматик першого голосу звучить так:

„Прославмо Діву Марію, славу світу всього, що народилась від людей, а Господа породила, бо Вона є двері небесні, янголів похвала і вірних окраса. Вона була небом і храмом Божества, Вона зруйнувала перегороду ворожу, спокій дарувала і царство відкрила. Отже, маючи Її твердинею віри, оборонцем маємо Господа, що від Неї народився. Насмілюйся ж, насмілюйся, народе Божий, бо Він ворогів переможе, як Всемогутній”.

На спомин великої радості народження Спасителя світу відчиняються царські двері, — як двері до раю, що були замкнені через гріх Адама і Єви.

Священик, поперед якого несуть свічник, обходить з кадилом вкруг престола через північні двері до царських дверей, нагадуючи вихід Христа на проповідь. По виголошенні „Премудрість, станьмо просто” — хор і вірні співають пісню „Світло тихе” прославляючи Спасителя за те світло, що ми одержали з Його божественної науки. Далі, якщо Всенічна відправляється напередодні якогось великого свята, після коротенького віршу, так званого Прокімну, (в перекладі — попереджуючий вірш), читають парамії, тобто примінені до того свята уступи з книг св. пророків. По парамії виголошується потрійна ектенія, а по ній читається „Сподоби, Господи”. Після того виголошують благальну ектенію, а після кінцевого поклику: „Бо Ти благий і чоловіколюбний Бог еси”, — священик, благословляючи народ, промовляє: „Мир усім” і пропонує

схилити голови перед Господом. Потім, виголосивши: „Нехай буде влада царства Твого”, — священник виходить до притвору і, починаючи звідти, обкаджує всю церкву і вірних. Після того, повернувшись знову до притвору, він виголошує: „Спаси, Боже, людєй Твоїх і поблагослови насліддя Твоє” і інші молитви Литії (дивись її порядок). По скінченні Литії священник підходить на середину церкви, де стоїть аналой, на якому на особливій посудині лежать п'ять хлібів (просфор) і стоять скляночки з пшеницею, вином і оливою. Хор і народ співають тим часом стихіру, а по ній „Нині відпускаєш раба Свого, Владико”. Цією піснею згадується кінець життя праведного Симеона. Після пісні „Нині відпускаєш”, читають т. зв. „Трисвяте” — „Святий Боже, Святий Кріпкий, Святий Безсмертний помилуй нас” і „Отче наш”, а потім співають тропар, під час якого священник тричі обкаджує аналой і, прочитавши молитву, що благословляє предложення, відносить його у вівтар. Поблагословивши народ, священник зачинає царські двері, чим нагадує страждання і смерть Господа нашого Ісуса Христа. Тим часом чтець читає на середині церкви „Шестопсалміє” (псалми 3, 37, 62, 87, 102 і 142), а священник, знявши фелон, виходить з вівтаря перед царські двері і в покорі читає молитви світильничні на Ранній Відправі, а потім виголошує Велику Єктенію і „Бог Господь із'явився нам”. Хор і вірні тричі повторюють „Бог Господь” і тричі ж співають

тропар свята або неділі. Далі чтець читає кафізми, тобто псалми Давидові. Після закінчення читання кафізм — хор співає т. зв. Поліелей — хвальні пісні, що висловлюють радість із Воскресіння Христового. Тим часом священик, вдягнувши фелон, відчиняє царські двері і, при повному освітленні всієї церкви, виносить, із свічником перед собою, на середину церкви Євангелію і кладе її на аналойчику. Після Малої Єктенії, Прокімну й читання Євангелії про Воскресіння Христове, хор і вірні пісню „Воскресіння Христове бачивши...” прославляють воскреслого Христа. Далі, в співі канона також прославляють Воскресіння Христове. Пісню ж „Слава Богові на небі” згадуємо Сшестя Сина Божого на небеса. По двох ектеніях — Сугубій і Благальній — читається Перша Година і тим закінчується Всенічна відправа.

БОЖЕСТВЕННА ЛІТУРГІЯ

Божественна Літургія є Богослуження, на якому dokonується таїнство Святої Євхаристії, тобто — по нашій вірі і благословенні ієрея, — предложені хліб і вино таємно перетворюються в Тіло і Кров Христа, що ними запричащують вірних на поєднання їх з Богом. Таїнство це установив Сам Ісус Христос на Тайній Вечері, коли, взявши в руки хліб і подякувавши Богові, Він благословив, освятив, розламав хліб, а тоді дав його святим своїм учням і апостолам, промовивши: „Прийміте, споживайте; це єсть

Тіло Мое, що за вас ламається на відпущення гріхів". Так само підняв чашу з вином і промовив: „Пийте з неї всі; це єсть Кров Моя Нового Заповіту, що за вас і многих проливається на відпущення гріхів". Через те, що Літургія є найважливішою з усіх служб, священнослужитель належно готується до її відправи, а саме: напередодні має обов'язково відслужити Вечірню і Ранню відправи, або вислухати їх при служінні іншого священика, а в самий день відправи Літургії перед початком її повинен прочитати акафіст і покаянний або інший канон. Весь час до служби він мусить уникати балачок, які можуть вивести його з побожного настрою. Приступати до відправи Літургії священнослужитель повинен в страху Божому з любов'ю і в мирі з усіма.

Як вже згадувалося, Літургія поділяється на три частини: Проскомидію, Літургію Оголошених і Літургію Вірних. Розпочинаючи відправляти Літургію, священик, наклавши епітрахиль, стає перед царськими дверима і молиться, щоб Господь простягнув руку Свою з висоти святої оселі Своєї і дав йому силу на відправу цієї служби. Закінчивши моління, священик входить до вітара і кладе три поклони перед святим престолом і, поцілувавши святу Євангелію та престол, відходить до ризниці, де одягає весь належний священничий одяг, а саме: підризник, поручі, епітрахиль, пояс і фелон, промовляючи перед кожним одяганням відповідну молитву, а тоді,

помивши руки, підходить до жертovníка для доко-
нання Проскомидії.

Перша частина Літургії — Проскомидія, — на якій священик заготовляє хліб і вино для таїнства Євхаристії, проходить при читанні на клеросі Годин Третьої і Шостої. З предложених для таїнства Євхаристії п'яти просфор, тобто невеличких хлібів, випечених з пшеничної муки на квасу, з яких кожна має складатися з двох частин на знак того, що Ісус Христос був Богом і людиною, — священик вибирає найкращу і з неї вирізує квадратом частку, названу „Агнецом”, і кладе її на дискос. З другої просфори вирізує трикутну частку на честь і пам'ять Преблагословенної Владичиці нашої Богородиці і кладе її на дискос праворуч „Агнця”. З третьої просфори виймає дев'ять часточок на честь святих угодників Божих, відповідно до дев'яти Чинів Сил Небесних. Ці частки священик кладе ліворуч „Агнця” в три рядки по три в кожному. З четвертої просфори лиймаються часточки за Святу Церкву Христову, правлячого єпископа і правлячу владу, а також за здоров'я жертводавців. Нарешті з п'ятої просфори священик вирізує частки за спокій душ померлих Вселенських Патріархів і побожних парафіян. Часточки за здоров'я і спокій кладуться на дискос нижче Агнця. Зараз же після заготовлення Агнця священик вливає до чаші вино й воду. Вино має бути чисте виноградне, червоне. Закінчивши готувати святі Дари, священик, поблагословивши кадило з па-

хощами, кадить звіздицю і покрівці. Звіздицю він ставить на дискосі, промовляючи при тому „І, прийшовши, зізда стала над тим місцем, де було Дитя”. Покрівцями покриває окремо дискос і окремо чашу, а поверх обоє разом покриває воздушком. Тоді, обкадивши святе Предложення, виголошує тихо молитву Предложення, в якій просить Господа благословити Предложення і прийняти його в принебесний свій жертовник. На цьому закінчується перша частина Літургії. Під час Проскомидії жертовник нагадує нам вифлеємську печеру, де народився Спаситель світу і Хрест Його розп'яття. Другу частину — Літургію Оголошених священник починає з обкаджування святого престола, святого Предложення, всього вітваря, церкви і вірних, промовляючи при цьому тихо 50-ту псалму. Потім, повернувшись до святого престола, молиться. „Царю Небесний”, „Слава Богові на небі” (двічі) і „Господи, одкрий уста мої, і уста мої сповістять хвалу Тобі” (один раз). Далі, вклонившись до народу, виголошує: „Благословенне царство Отця й Сина і святого Духа, нині й повсякчас і на віки вічні”. Хор і вірні відповідають: „Амінь”. Священник після того виголошує Велику Єктенію, що складається з дванадцяти прохань, на кожне з яких хор і вірні відповідають: „Господи, помилуй”. Після єктенії хор співає антифони: „Благослови, душе моя, Господа” (псалом 103). Далі священник виголошує Малу Єктенію, що складається з трьох прохань, на які хор

і вірні також відповідають: „Господи, помилуй”, а потім співають другий антифон (псалом 145), а за ним: „Слава Отцю і Синові і Святому Духові...” і далі: „Єдинородний Сине і Слово Боже...” Потім священник ще раз виголошує Малу Єктенію, а тоді відчиняє царські двері. Хор і вірні тим часом співають „Заповіді Блаженства”. При співі останньої заповіді священник тричі вклоняється перед святим престолом і, взявши обіруч святу Євангелію, супроводжуваний спереду свічником, обносить її за престолом, через північні двері до відчинених царських дверей і, ставши, виголошує: „Премудрість, станьмо просто”. Після цього входить у вівтар і кладе Євангелію на престол. Хор і вірні співають „Прийдіте, поклонімся й припадімо до Христа. Спаси нас, Сине Божий, що воскрес із мертвих, співаємо Тобі: Аллілуя”. Це обнесення святої Євангелії круг престола нагадує нам вихід Ісуса Христа на проповідь. Прославивши Божественного Учителя, що вийшов на проповідь, хор і вірні співають тропар, тобто пісню, присвячену тій неділі, або святу. Тим часом священник читає тихо молитви „Трисвятого”, тобто молитву перед співом „Святий Боже”. Коли хор і вірні проспівують тропаря, священник виголошує: „Бо Ти Святий еси, Боже наш, і Тобі славу возсилаємо, Отцю й Синові і Святому Духові, нині й повсякчас і на віки вічні”. Хор відповідає: „Амінь”. При співі Трисвятого священник також тричі проказує „Святий Боже...” і, поцілувавши Євангелію і

престол, відходить до горнього місця, промовляючи: „Благословен, хто йде в ім'я Господнє. Благословен еси на престолі слави Царства Твого, Ти, що сидиш понад херувимами, завжди, нині й повсякчас і на віки вічні”. Далі, ставши з лівого боку престола, священник промовляє: „Будьмо уважні! Мир усім”. Чтець відповідає: „І духові твому”, а далі читає прокімен (псалом Давида). Після цього священник знов промовляє: „Премудрість”. Чтець виголошує заголовок Апостола і читає: „Діяння святих апостолів” або „Соборного послання святого апостола Якова (або Петра) читання. До Римлян (або Коринтян, Галатів, чи Солунян). Священник ще раз виголошує: „Будьмо уважні”. Під час читання Апостола священник обкаджує святий престол, святе Предложення на жертovníку, весь вівтар, церкву і вірних. Потім, вернувшись до горнього місця, сідає там і, сидячи, вислухує до кінця читання Апостола, і, після закінчення його, промовляє: „Мир тобі”. Чтець відповідає: „І духові твому. Аллілуя” (тричі). В той час священник, стоячи перед святим престолом, тихо читає молитву перед Євангелією, і, закінчивши її, виголошує: „Премудрість! Станьмо прямо, вислухаймо святу Євангелію. Мир усім!” Хор і народ відповідають: „І духові Твоєму”. Священник промовляє: „Від (ім'я) Святої Євангелії читання”. Хор і вірні відповідають: „Слава Тобі, Господи, Слава Тобі!” Священник виголошує: „Будьмо уважні” і читає святу Євангелію, відпо-

відну до свята або неділі. По закінченні читання св. Євангелії хор і вірні співають: „Слава Тобі, Господи, Слава Тобі”. Далі священник, розкладаючи ілітон, виголошує Сугубу Єктенію (тобто „посилену” з великим почуттям, від усієї душі і з усього розуміння свого). На цю єктенію хор і вірні тричі відповідають співом „Господи, помилуй”. Коли виголошується прохання за святу Православну Церкву і правлячого єпископа, священник розкладає антимінс, однак залишає нерозкритою верхню частину його. По закінченні Сугубої Єктенії, якщо було замовлене поминання за покійників, виголошується Заупокійна Єктенія. Слідом за Заупокійною виголошується єктенія тих, що готуються до святого хрищення. При поклику, „Щоб одкрив їм Євангелію правди”, священник відкриває верхню частину антимінсу, а при поклику „Щоб і вони з нами славили пречесне й величне ім'я Твоє, Отця й Сина і Святого Духа, нині й повсякчас і на віки вічні”, — взявши губку, творить знак хреста над антимінсом. Хор і вірні відповідають: „Амінь”. Далі священник тричі пропонує всім, хто готується до святого хрищення, вийти, щоб, крім вірних, в церкві не залишався ніхто, і на закінчення єктенії виголошує: „Бо Тобі належить усяка слава, честь і поклоніння, Отцю й Синові й святому Духові, нині й повсякчас і на віки вічні”. Цією єктенією починається Літургія Вірних.

Іде друга Мала Єктенія, що закінчується виголосом: „Щоб під Твоєю владою завжди охо-

рону маючи, ми Тобі славу возсилали, Отцю і Синові і Святому Духові, нині й повсякчас і на віки вічні". Хор, відповівши „Амінь", починає співати „Херувимську Пісню" з глибокою побожністю. Вірні слухають спів цієї пісні в страху Божому. Тим часом священик, відчинивши царські двері і прочитавши відповідну молитву, обкаджує святий престол, святе Предложення, увесь вівтар, іконостас і вірних, нечутно читає 50 псалом. Закінчивши кадіння, він стає перед святим престолом з піднесеними догори руками і тричі тихо читає „Херувимську Пісню". Далі, вклонившись співслужителям і народові, відходить до жертовника, де обкаджує святі Дари, а потім здимає воздушок, який кладе собі на ліве плече і, взявши в праву руку чашу, а в ліву дискос, виходить в супроводі прислужника із свічником, через північні двері. Ставши лицем до народу перед царськими дверима, він згадує голосно святу Православну Церкву, правлячого єпископа, державу і владу, братство і всіх православних християн. Закінчивши згадування, священик через царські двері вносить святі Дари, ставить їх на престолі на розкладеному антими́нсі, а обкадивши їх, зачиняє царські двері і завішує заслону. Перенесенням святих Дарів з жертовника на престол Церква пригадує ходу Господа нашого Ісуса Христа на страждання і смерть. Виголосивши єктенію — за предложені дари і благальну, священик відслоняє заслону і відчиняє царські двері, про-

мовляючи: „Двері, двері! У премудрості будьмо уважні!” Цим покликом священник нагадує, щоб були зачинені двері від тих, які ще не прийняли святого хрищення, і щоб вірні були уважні, слухаючи Символ Віри, тобто її ісповідання. В той час хор і вірні співають: „Вірую в єдиного Бога...”

Під час співу „Вірую...” священник відкриває святі Дари, і, піднявши воздушник, повіває ним над святими Дарами. Це повівання воздушником символізує силу і благодать святого Духа.

Після закінчення співу Символа Віри — священник закликає вірних стати добре, стати із страхом, щоб у спокої святу Жертву приносити. На це хор і вірні відповідають: „Милость спокою, жертву хвали”. Священник виголошує слова, сказані Спасителем своїм учням на Тайній Вечері: „Прийміте, споживайте, це єсть Тіло Моє, що за вас ламається на відпущення гріхів” і „Пийте з неї всі, це єсть Кров Моя Нового Заповіту, що за вас і многих проливається на відпущення гріхів”. Після цього настає найважливіший момент в Літургії. Священник, взявши хрестовидно в праву руку дискос з хлібом, а в ліву — чашу з вином, підносячи їх скільки можна, творить знак хреста, промовляючи голосно: „Твоє від Твого Тобі приносимо задля всіх і за все”. Хор і вірні, ставши на колінах, співають з великою побожністю і в страху Божому пісню евхаристичну: „Тебе славимо, Тебе благословимо, Тобі дякуємо, Господи, і молимося Тобі, Боже наш”. Священник, під-

нявши руки догори, промовляє піднесеним голосом тричі таку молитву: „Господи, Ти Пресвятого Свого Духа в третю годину послав на апостолів Своїх. Не відійми ж Його, Благий, од нас, а онови нас, що молилось Тобі”. Далі творить знак хреста над Святим Хлібом, промовляючи тихо: „І сотвори Хліб Цей дорогоцінним Тілом Христа Твого. Амінь”. Потім те саме робить і над чашею з вином, промовляючи: „А Те, що в чаші цій, — дорогоцінною Кров'ю Христа Твого”. Нарешті творить знак хреста над диском і чашею, виголошуючи: „Перетворивши Духом Твоїм святим. Амінь, Амінь, Амінь”. Довершивши таїнство Святої Євхаристії і віддавши хвалу Пресвятій Богородиці, священник просить Господа, щоб найперше пом'янув Святу Православну Церкву, правлячого єпископа і дав його Церкві спокій „щоб без напасти, в пошані, здоров'ї на довгі дні правдиво навчав слова істини”, а наприкінці, виголосивши Благальну Єктенію, промовляє: „І сподоби нас, Владико, безбоязно, неосудно насмілитись призивати Тебе, Небесного Бого-Отця і промовляти”. Хор і народ відповідають молитвою Господньою: „Отче Наш”, яку співають, стоячи на колінах. Священник також на колінах промовляє тихо: „Отче Наш”, а потім, обмивши руки, зачиняє царські двері і засовує заслону (катапетасму). Далі священник починає готуватись до святого Причастя. Першою дією при цьому є роздрібнення святого Агнця. При словах „Розломлю-

ється і розділюється Агнець Божий, переломлюваний і неподільний, що завжди споживається і ніколи не вичерпується, а причасників освячує", священник розламлює на чотири частки Святий Хліб, названий Агнцем, і хрестовидно розкладає його на дискосі. Частину „ІС" Агнця, при словах „Сповідання Духа Святого" ~~і частину ІНКА~~ священник опускає в чашу з вином і, доливши туди теплої води, промовляє: „Благословенна теплота святощів Твоїх завжди, нині й повсякчас і на віки вічні. Амінь. Теплота віри сповнення Духа Святого. Амінь". Протилежну частку ~~у~~ бере лівою рукою, кладе на долоню правої руки і, схилившись над святим престолом, промовляє тихо молитву перед Причастям, після якої споживає Святе Тіло. Далі тричі при словах „Святий Боже, Святий Кріпкий, Святий Безсмертний, помилуй нас", п'є з чаші Святу Кров. Запричастившись і прочитавши молитву подяки, священник роздрібнює другі дві частки Агнця на маленькі часточки і опускає їх в чашу з вином, щоб ними причащати вірних.

Накривши покрівцями чашу, священник відслоняє завісу, відчиняє царські двері, а потім обіруч бере чашу і, підступивши до царських дверей, промовляє до народу: „Зо страхом Божим і вірою приступіте". Хор і вірні відповідають. „Благословен, хто йде в Ім'я Господнє, Бог Господь із'явився нам". Після цього священник читає вголос молитву до Причастя, яку причасники вислухують з великою по-

божністю і в страху Божому. Підготовлені до Святого Причастя, підходять по одному із зложеними на грудях руками. Священик, знявши з чаші покривця, набирає ложечкою по одній часточці і вкладає в уста причасників, промовляючи: „Причащається раб Божий (ім'я) Дорогоцінного і Святого Тіла й Крови Господа й Бога і Спаса нашого Ісуса Христа на відпущення гріхів своїх і на життя вічне. Амінь”. Хор і вірні співають: „Тіло Христове прийміте і джерела безсмертного вкусіте (тричі). Аллілуя”.

Запричастивши всіх, що готувалися до Причастя, священик ставить чашу назад на престол і досипає до неї з дискаса часточки, вийняті за здоров'я або також за спокій душ померлих, промовляючи при тому: „Обмий, Господи, гріхи тих, що тут поминалися, Кров'ю Твоюю Дорогоцінною, молитвами Святих Твоїх”. Поблагословивши народ, священик переносить Святі Дари з престолу на жертovníк. Цим перенесенням Святих Дарів Церква згадує вознесіння Господа нашого Ісуса Христа на небо. Повернувшись від жертovníка до престолу, священик виголошує Малу Єктенію і тим часом складає антимінс, обгорнувши його ілітоном, а тоді, взявши обіруч Євангелію, творить знак хреста над зложеним антимінсом і кладе на нього Євангелію, промовляючи: „Бо Ти еси освячення наше і Тобі славу возсилаємо Отцю й Синові і Святому Духові, нині й повсякчас і на віки вічні. Амінь”. Після

того виходить на середину церкви, де читає молитву, названу Заамвонною, і, поблагословивши народ, зачиняє царські двері і заслоняє завісу. Потім підходить до жертовника, де споживає решту Сяятих Дарів, що залишилися від Святого Причастя. Упорядкувавши євхаристичний посуд і відчитавши кінцеві молитви, священик закінчує Літургію словами: „Кінець і Богові слава”.

КОЛИ І ЯКІ ЛІТУРГІЇ ВІДПРАВЛЯЮТЬСЯ

За згаданим вище порядком - - Божественна Літургія відправляється на протязі майже цілого року, за винятком днів навечір'я Різдва Христового, Нового Року, навечір'я Водохрищ, п'яти неділь Великого Посту, Великого Четверга і Великої Суботи. Ця Літургія називається Літургією святого Івана Золотоустого.

Десять же разів на рік, а саме, як уже повище сказано, відправляється Літургія святого Василя Великого.

Літургія ця змістом своїм є та сама, що й літургія Івана Золотоустого з тією лише різницею, що молитви, які священик тихо читає, є значно довші і що до слів Спасителя „Прийміте, споживайте, це єсть Тіло моє, що за вас ламається на відпущення гріхів”, — спереду додаються такі слова: „Дав святим своїм ученикам і апостолам і промовив” (так само промовляється і при виголошенні:

„Пийте з неї...”). В днях Великого Посту, крім субот і неділь та свята Благовіщення, якщо воно припаде на інший, крім згаданих днів, відправляється літургія „Раніш Освячених Дарів” святого Григорія Двоєслова.

ЛІТУРГІЯ РАНІШ ОСВЯЧЕНИХ ДАРІВ

Сама назва Літургії „Раніш Освячених Дарів” каже за себе, що це є відправа менш урочиста й значно коротша, ніж літургія Василя Великого, з глибоко покаянним настроєм. Відправа цієї літургії довершується на дарах, освячених на літургії Василя Великого.

При недільних відправах літургії в днях Великого Посту на проскомидії заготовляється стільки додаткових агнів, скільки літургій „Раніш Освячених Дарів” проєктується відправити на наступному тижні, і всіх разом освячується. При роздрібнюванні агня недільного додаткові агні напоюються Кров'ю Христовою і кладуться до дарохранительниці для чергового використання.

Відправа згаданої літургії попереджується читанням Годин: Першої, Третьої, Шостої й Дев'ятої. При цьому читаються парамії і виголошується молитва святого Єфрема Сірина з глибокими поклонами. Сама літургія „Раніш Освячених Дарів” починається вечірньою відправою. Після читання 103 псалма й виголошення Великої Єктенії, чтець читає

кафізми першого антифона, тимчасом як священник розгортає антимінс і ставить на ньому дискос. Після Малої Єктенії чтець читає кафізми другого антифона. В той час священник, віддавши три глибокі поклони, виймає з дарохранительниці одного агнця, кладе його на дискос і тричі обкаджує навкруг престола. Потім, виголосивши вдруге Малу Єктенію, священник підіймає дискос з агнцем до чола і так переносить його за престолом на жертovníк. Там, вливши до чаші вина й води, він ставить на дискос звіздицю і покриває дискос і чашу покрівцями, а поверх них воздухом. Після того, обкадивши Святі Дари, священник вертається до престола, де згортає антимінс. Тим часом чтець читає кафізму третього антифона. Після виголошення втретє Малої Єктенії - хор співає: „Господи, взивав я до Тебе”, а священник обкаджує престол, жертovníк, вівтар і, вийшовши північними дверима, далі обкаджує іконостас, церкву й вірних. Потім, повернувшись південними дверима до престола, при співі догматика відчиняє царські двері. Якщо літургія відправляється в дні якогось свята, священник бере Євангелію і, обійшовши престол північними дверима, виходить до царських дверей і, виголосивши „Премудрість, станьмо просто”, повертається до престола й кладе на нього Євангелію. В звичайні дні священник виконує те саме тільки з кадильніцею. Цей вихід називається Малим Виходом. Після зачинення царських дверей - чтець читає парамію. По

першій парамії священник відчиняє царські двері, бере свічку й кадильницю і виголошує: „Премудрість, станьмо просто”, а тоді, повернувшись до народу, промовляє: „Світло Христове просвіщає всіх”. Потім, віддавши свічку й кадильницю, священник зачиняє царські двері. Тим часом чтець читає другу парамію. Після неї священник відчиняє царські двері і, взявши кадило, починає співати: „Нехай піднесеться молитва моя, наче кадило перед Тобою, підношення рук моїх, як жертва вечірня”. Тим часом хор, ставши на середині церкви на коліна, разом з усіма вірними, співає в глибокому розчуленні ту саму пісню. Чотири вірші спочатку співає священник, а пізніше хор. Після цього співу — священник виголошує молитву Єфрема Сірина з поклонами. В дні свят, після молитви Єфрема Сірина, читають Апостола й Євангелію. В звичайні дні, після молитви Єфрема Сірина, виголошується Сугуба Єктенія, а після неї, в разі замовлення „за спокій” спочилих, зараз же виголошується Заупокійна Єктенія. Після виголошення двох ектеній за оголошених і за вірних — священник відчиняє царські двері і, промовляючи тихо 50 псалом, обкаджує престол, жертовник, вівтар, іконостас, церкву і вірних та, повернувшись до престола й тричі підносячи руки догори, стиха промовляє „Нині сили небесні з нами невидимо служать; ось бо входить Цар Слави, ось жертву таємную звершеную вони як переможця проводять. Вірою і любов’ю приступімо, щоб учасниками жит-

тя вічного бути. Аллілуя, аллілуя, аллілуя!" Хор і вірні одночасно співають ту саму пісню. Закінчивши моління перед престолом, священник підходить до жертовника де, обкадивши Святі Дари, нічого не промовляючи, переносить їх через північні двері на престол і, поставивши їх тут, виголошує молитву Єфрема Сірина з поклонами. Далі, зачинивши царські двері і до половини засунувши капітасму, виголошує Благальну Єктенію. Після закінчення Єктенії хор і вірні співають „Отче Наш”.

Закінчення літургії „Раніш Освячених Дарів” відбувається за таким порядком, як і в Василія Великого, або Івана Золотоустого, лише з деякими змінами пісень, приміненими до Великого Посту.

ЧАСТИНА IV

ТАЇНСТВА

Таїнствами називаються священні діяння, в яких, під видимою чинністю, подається віруючим невидима благодать Божа.

Всіх Таїнств є сім: Хрищення, Миропомазання, Покаяння, Причастя, Священство, Шлюб і Масло-свяття.

Хрищення. Хрищенням називається таїнство, при якому хрищений, при триразовому зануренні в воду з проголошенням: „Охрищується раб Божий (ім'я) во ім'я Отця, Амінь і Сина, Амінь і Святого Духа, Амінь” - очищається від первородного гріха і відроджується для життя духовного, благодатного.

Головні дії в таїнстві Хрищення: освячення води, помазання оливою, триразове занурення охрищеного в воду і одягання його в білу одежу. Таїнство Хрищення виконується в церкві, але в особливих випадках може бути виконане й в іншому приміщенні.

Миропомазання. Миропомазання є таке таїнство, в якому вірні, при помазанні миром в Ім'я Святого Духа, одержують дар Духа Святого. Святе ми-

ро для помазання охрищуваних одержують від архиєрея, що заготовляє його раз на рік при Божественній Літургії в Великий Четвер. Помазуючи охрищованого святим миром, священник виголошує: „Печать дара Духа Святого”. Як таїнство Хрищення, таїнство Миропомазання виконується в церкві, але в виняткових випадках може бути виконане й удома.

Покаяння. Покаянням називається таке таїнство, при якому той, що кається в своїх гріхах перед священником, одержує прощення їх від Самого Ісуса Христа, бо Він сказав своїм учням: „Кому зв'яжеться на землі — буде зв'язане і на небі, а кому розв'яжете на землі — буде розв'язано і на небі”. Саме таїнство відпущення гріхів відбувається при словах священника, який кладе свою руку на голову того, хто кається, і промовляє: „Господь і Бог наш своєю благодаттю і милосердям нехай простить тобі, чадо, всі прогрішення твої, бо я недостойний ієрей, владою мені даною, прощаю і розрішаю від усіх гріхів твоїх! Иди в мир і не гріши”. Це таїнство також в наглих випадках виконується вдома.

Причастя. Причастя називається таїнством тому, що в ньому у вигляді хліба й вина той, хто кається, приймає з рук священника саме Тіло й Кров Христову, Який сказав: „Хто не їсть Тіла Мого і не п'є Крови Моєї, той не пробуває в мені і Я в ньому”. Святе Причастя довершується при словах священника: „Причащається раб Божий (ім'я) Дорогоцінного і Святого Тіла й Крови Господа й Бога і

Спаса нашого Ісуса Христа на відпущення гріхів і на життя вічне. Амінь". Як і таїнство Покаяння, таїнство святого Причастя може бути в наглих випадках довершуване в домах хворих.

Священство. При таїнстві Священства через святительське рукоположення на справедливо вибраного пасти стадо Христове сходить благодать святого Духа. Інакше таїнство це називається „висвяченням". Сама благодать святого Духа сходить на висвячуваного в хвилині, коли єпископ кладе руку йому на голову, промовляючи: „Божественна благодать...".

Це таїнство довершується виключно в церкві під час архиерейського богослужіння.

Шлюб. Шлюбом називається таїнство, при якому мужчина й жінка перед священиком і церквою дають вільну обітницю спільної вірності й любови. Найважливішим моментом цього таїнства є той, коли священик благословляє вінчаних промовляючи: „Господи Боже наш, славою і честью вінчай їх". Це таїнство виконується тільки в церкві.

Маслосвяття. Це є таке таїнство, при якому помазанням тіла хворого оливою, накликається цілюща благодать Божа. Найважливішим моментом цього таїнства є момент, коли священик, поклавши на голову хворого святу Євангелію, розкриту письмем до голови, читає молитву: „Царю Святий, Благоутробний і Многомилостивий..." Таїнство це здебільшого виконується в шпиталях або в помешканні хворого.

ХРЕСНЕ ЗНАМЕНО

Хресне знамено полягає в тому, що віруюча особа правою рукою творить знак Хреста на тілі своєму в Ім'я Отця і Сина, і Святого Духа.

Для довершення знамена хреста, складаємо: великий, вказівний і середній пальці правиці до купи в ім'я Святої Тройці, а решту пальців — підмізинний і мізинець — пригинаємо до долоні, на знак того, що Син Божий був Богом і людиною.

Складеною таким способом правою рукою спочатку позначаємо чоло, де міститься наш розум, і тим просимо Бога, щоб Він освятив його до Богопізнання і спрямував на добрі діла, і при тому промовляємо: „Во Ім'я Отця”. Далі опускаємо праву руку на груди, в яких б'ється серце — на найголовніший орган нашого тіла, який дає нам життя, і просимо Господа, щоб дав нам здоров'я для серця нашого і всього тіла нашого. При цьому промовляємо: „І Сина”.

Нарешті кладемо руку на праве й ліве рамена, в яких криється сила наша, і просимо Духа святого, щоб зміцнив цю силу нашу і спрямував до добрих діл. При цьому промовляємо: „І Святого Духа. Амінь”.

Дзвіниця катедри св. Софії в Києві

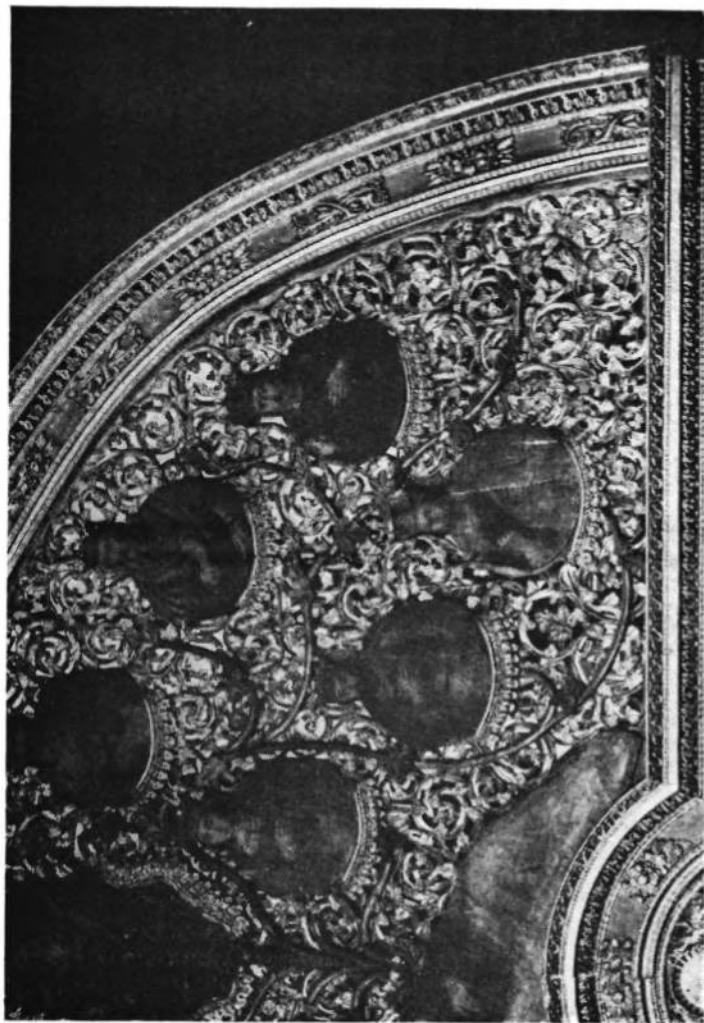
Дзвіниця катедри св. Софії в Києві, 2-й і 3-й поверхи

Дзвіниця Печерської Лаври в Києві (1754-1761)

Собор у Козільцях, Чернігівської області (1752-1764)

Деталь верхньої частини іконостасу Стрітенського вітаря в Києві

Каплиця Трьох Святителів у Львові (1578 р.).

З М І С Т

	сторінки
1. Передмова	3
2. Вступ. Храм Божий, або Церква	5
ЧАСТИНА І	
3. Зовнішній вигляд храмів	6
4. Улаштування храмів	14
5. Богослужбові книги	15
6. Священничий одяг	17
7. Євхаристичний посуд	21
8. Церковний посуд	23
ЧАСТИНА ІІ	
9. Особи, що відправляють Богослужіння і в них допомагають	27
10. Чернецтво	29
ЧАСТИНА ІІІ	
11. Служби Божі	30
12. Ширше пояснення Всенічної Відправи, порядок Відправи Всенічної в храмах України	32
13. Божественна Літургія	36
14. Коли і які Літургії відправляються	48
15. Літургія Раніш Освячених Дарів	50
ЧАСТИНА ІV	
16. Таїнства	53
17. Хресне знамено	56
18. Ілюстрації українського архітектурного стилю	58

Ілюстрації взяті з книги О. Повстенка — Катедра св. Софії у Києві та книги о. мітр. С. Геруса — Богослуження Православної Церкви.

ПОПРАВКИ ДО ТЕКСТІВ

Стор. 18 рядок 15 згори не потрібне слово „паса”

Стор. 46 рядок 7 згори не потрібне слово „й частину”

Стор. 46 рядок 12 згори після слова частку дода-
ти „ХС”

